

Данъкът като компонент на фискалната политика на държавата

Ваня пантелеева

The present report is focused on the historical appearance of the tax as a phenomenon, as a reality, as a form of accumulation of incomes and a method of insurance of the state. One of the basic functions of the state is a maintenance of its government which is realized by accumulation of different incomes. The main conclusion made in the present report is that the state needs a good functioned tax policy and tax system to become a modern state and well functioned state.

Появата на Държавата като исторически обусловена политико-правна социална общност и политико- правна форма на организация на обществото разкрива редица специфични белези.

Спецификата на държавата като явление от обективната реалност може да бъде охарактеризирана чрез три белега - нейният социален характер, нейният публично-властен (политически) характер и нейният юридически характер. В своята съвкупност посочените белези разкриват същността на държавата.

Една от основните функции на държавата е издръжката на нейното управление, която се реализира чрез акумулирането на приходите, постъпващи в нея.

По този начин държавата осъществява въздействие върху отделни страни от обществения възпроизводствен процес. В действителност това е въздействие, което се реализира чрез използването на различни методи и форми за събиране на приходи.

Въздействието чрез приходите на практика е въздействие чрез формите, които се използват за тяхното акумулиране, т. е. става дума за въздействие чрез данъците, митата, таксите. Следователно, методите и формите на събиране на приходи са важен елемент от държавната и финансовата политика на държавата.

Настоящото изследване е фокусирано върху появата на данъка като явление, като реалност, като форма на събиране на приходи и начин за осигуряване на държавата, която има своите логически корени в далечното минало.

За понятието «данък» изходен момент представлява териториалният суверенитет на държавата, т.е фактическото и правно господство върху лицата и вещите, намиращи се на дадена територия.

Многобройни са изследователите на данъка, които твърдят, че съвременната теория за данъка има много общи черти с римската концепция. Причина за това е, че по време на Римската империя, данъчната система достига доста висока степен на съвършенство. Данъчното облагане е диференцирано на пряко и косвено. Прякото облагане, обхваща имуществото и състоянието на гражданите, което се определя на база оценка на имуществото им. Този вид облагане е представено от т.нар. «трибути», които се състоят от два елемента- «трибутом соли» или поземлен данък и «трибутом капитис» -поголовен данък. Постепенно, с течение на времето между двата елемента настъпва колизия, като поземленият данък поглъща поголовният и де факто облагаема става поземлената собственост.

Косвеното облагане в Римската империя е представено от данъка върху занаятите митата, акцизите и държавният монопол върху солта. Съществувал е и един общ данък върху покупките и продажбите в размер на 1%, който по-късно бива наречен кумулативен данък върху оборота.

Определянето на размера на поземленият данък е ставало по т. Нар. Процедурата «индиктио». Това е имперски акт, чрез който се е фиксирала величината на поземленият данък.

В унисон с римското понятие за държава, данъкът е акт на публичната власт. Определя се от централната власт и е предназначен за покриване на публични раз-

ходи, които са свързани с функционирането на държавните служби и отбраната на страната.

Разликата със съвременните данъчни системи се състои в това, че данъчната система на Римската империя не съдържа никакви политически гаранции. Сенатът не гласува данъците, те не са съгласувани с данъкоплатците, а са акт на публична държавна власт.

Разбира се, Римската данъчна система също търпи сурови критики и то във времето на разцвета на римската власт. Обект на внимание са неравенството при разпределението на разходите, утвърждаване на привилегиите. В някои случаи срещу неплатежоспособните са се използвали жестоки мерки, като инквизиция и мъчения.

След разделянето на Римската империя на Източна и Западна, добре развитата данъчна система започва да се разпада.

По-късно кралете с помощта на законодателите правят опити да съживят римската концепция за данъка, което не се оказва никак лесно. Кралете постепенно започват да губят своите данъчни права, които са наследили от институциите на империята. Постепенно постъпленията започват да намаляват за сметка на увеличението на облекченията. Големите поземлени собственици са упълномощени да събират данъка за своя сметка от лицата, които са зачислени към техните владения. По този начин данък се превръща в плащане в полза на собствениците и притежателите на земята и богатства, т.е. данъкът придобива характер на частна удръжка.

За сметка на постепенното изчезване на прекия данък, превърнал се в държавна издръжка, непреките данъци се развиват по-добре. Непреките данъци и други подобни плащания се съчетават с повинностите и реквизициите.

През XIII в. се забелязва разширяване на кралската власт, което води до значително увеличаване на монархическите разходи. Оттук се появява и недостига на ресурси. Кралят все още не притежава възможност да повишава данъците чрез властта, той е изправен пред възможността да иска субсидии от своите васали. Така създалата се практика става причина данъкът да се нарича помощ, дар за суверена.

През този период повод за увеличаване на данъците се явява потребността от събирането на средства за укрепването на войската и воденето на войни. В тази връзка от XIII в. се разрешава на краля да изисква от народа помощ за поддръжката на кралската войска и защита на кралството. Така помощите придобиват нова цел, а именно защита на кралството от външно нападение.

От XVI в. започва да се заражда и оформя една нова концепция за данъка, която се утвърждава през XVII в. и е в апогея си в края на царуването на Луи XIV. Това е авторитарната концепция за данъка.

В основата на тази концепция е опростяване и справедливост на фискалното облагане. Характеризира се с няколко белега:

- Утвърждава се абсолютното право на монарха да представлява държавата и да въвежда и събира данъци. Това право на монарха обаче се упражнява в рамките на законите на кралството.

- Извеждането на преден план на косвените данъци, които по-лесно се събират, по-справедливи са, тъй като засягат всички консуматори.

Характерно за тази теория е, че на преден план излиза понятието „размяна“ и на тази плоскост данъкът се разглежда като цена на направена услуга.

В края на XVII в. И в началото на XVIII в. започват се възприемат идеите за ограничаване властта на суверена. В произведението са „Кралският десетък“, Во-бен, излага основните принципи на данъка, а именно, че той е реалност, която познат всички поданици на държавата, които трябва да предоставят средства, за да може тя да се издържа. Така постепенно се заражда идеята, че данъкът е неразривно свързан със сигурността и стабилността на нацията, произтича от съществуването на държавата и всички поданици участват в покриването на нейните разходи.

През периода XVIII и XIX в., се заражда и утвърждава една нова концепция за данъка- разменната, чиито основни идеи са застъпени в произведението на Шарл дьо Монтескьо- „За духа на законите“.

При определянето на данъка, Монтескьо цели да оправдае неговото съществуване. Той казва, че доходите на държавата са онзи част от имуществото, която всеки гражданин дава, за да осигури останалата част от него или да се ползва от останалата част по приятен начин. Постигането на равенство между интересите на обществото и на предприемачите е от важно значение за Монтескьо.

При определяне принципите на данъчното облагане на разменната концепция за данъка, важно място заемат вижданията и формулировките на Адам Смит, залегнати в небезизвестното му произведение „Богатството на народите“. Смит казва, че „държавните разходи за по-голямата част от народа трябва да бъдат плащани чрез данъците в пари или по друг начин. По този начин с част от своите доходи народът допринася за събирането при суверена или при държавата на това, което се нарича държавни приходи“.

В рамките на разменната концепция за данъка се утвърждава принципа за универсалност на всички данъци, т.е да не се разграничават платците по съсловия и класи.

Ясно може да се очертае разликата между авторитарната концепция и разменната. При първата се наблюдава възвеждането на преден план на косвените данъци, докато при разменната вниманието е насочено към преките данъци. Застъпниците на тази концепция изразяват тезата, че от техническа гледна точка прекият данък е за предпочитане пред косвения.

Многобройни са изследванията на данъка в исторически аспект, които неминуемо очертават основните характеристики на модерният данък. Съвременните автори се стремят да дадат определение за данъка, включвайки повече елементи. Така например, П.М. Годме определя данъка като „удръжка, извършвана по пътя на принудата от публичната власт и имаща главна цел да покрие публичните разходи и да ги преразпредели в зависимост от способностите на гражданите да плащат.“ Според Ж. Дюкро, „данъкът е класически определен като удръжка върху богатството на данъкоплатците, която държавата прави, опитвайки се да вземе предвид техните възможности да плащат“.

От всички определения, дадени и формулирани за данъка се наблюдават няколко елемента, които се повтарят и които са константни, а именно, че данъкът е ви-наги:

- Плащане в пари
- Плащане от частни лица (по изключение от държавни учреждения)
- Акт на публичната власт (задължителен)
- Плащане с безвъзмезден и окончателен характер
- Инструмент за покриване на държавни разходи
- Метод за набиране на държавни приходи.

От всичко казано до тук, може да се направи изводът, че данъкът е реалност, сложно многостранно явление, което е иманентно свързано с всички аспекти от живота на хората.

Джоузеф Е. Стиглиц, в своята книга „Икономика на държавния сектор“ очертава петте желателни характеристики на всяка данъчна система. Съществуват пет свойства, които определят данъчната система като „добра“:

1. Икономическа ефективност- данъчната система не трябва да пречи на ефективното разпределение на ресурсите.
2. Административна простота- данъчната система трябва да се прилага лесно и да е относително евтина.

3. Гъвкавост - данъчната система трябва да реагира бързо (в някои случаи автоматично) на променените икономически обстоятелства.

4. Политическа отговорност - данъчната система трябва да има такъв вид, че хората сами да могат да определят колко да плащат, така че политическата система да може по-точно да отразява предпочитанията на хората.

5. Справедливост - данъчната система трябва да е справедлива в относителното си третиране на различните хора.

Гореизложеното налага изводът, че действително имплементирането на петте свойства биха били път към установяването на „добра” и стабилна данъчна система, което би било доказателство и сигурен път към добре функционираща модерна държава.

Литература:

Дачев, Лъчезар, Учение за държавата, София, Свода 2001.

Адамов Величко, Обща теория на данъка, Велико Търново, Абагар 1995.

Монтескьо, Ш. За духа на законите, София, Наука и изкуство, 1984.

Смит Адам, Богатството на народите изследване на неговата природа и причини, София, Пртиздат, 1983.

Мъстгрейв, Ричард и др., Държавни финанси: теория и практика, София, Отворено общество, 1998

Стиглиц, Джоузеф, Икономика на държавния сектор, Университетско издателство „Стопанство”, София 1996.

Peacock, A. and Musgrave R., Classics in theory of Public Finance, New York, 1967.

За контакт:

Ваня Величкова Пантелеева, тел. 0887 412662, e-mail: v_panteleeva@abv.bg